

Als vlinder-werkgroep heb je een heel andere positie naar bijvoorbeeld de provincie, gemeente of een natuurbeheerder toe dan als privé-persoon.

Nog zeker 25 jaar

Maar bovenaan staat dat er een goede sfeer is en dat het prettig is om met andere vlinderliefhebbers op te trekken. Het mag dan allemaal nog zo nuttig zijn, als het niet leuk is zal een werkgroep geen 25 jaar oud kunnen worden. De Vlinderwerkgroep Friesland wordt dus met gemak 50. Proficiat!

De grote vuurvlinder in Zuidwest-Friesland Henk-Jan van der Veen, Staatsbosbeheer

Het moet lang geleden zijn. Vijfhonderd, duizend jaar, of wellicht nog langer. De grote vuurvlinder vloog over de ongerepte laagveendelta's in het IJsselmeergebied. De dynamiek van zee, rivieren en klimaat schiep een gevarieerd landschap met oobossen, kruidenrijke weides, rietlanden en plassen. Een mozaïeklandschap waarin haar eigen niche had. Zo moet de vlinder onder meer gevlogen hebben in de moerassen langs de riviertjes de Linde, Tjonger en Steenwijker Aa. In de loop der eeuwen ontwikkelde de grote vuurvlinder zich tot een endemische soort; een dier dat uitsluitend voorkomt in één beperkt gebied. Wetenschappers gaven de vlinder de naam *Lycaena dispar batava*, de ondersoort van de (*Lycaena dispar*, die in grote delen van Europa voorkomt. Behalve de ondersoort 'batava' kennen we nog een andere variant van de grote vuurvlinder. In Oost Engeland vloog tot eind 19e eeuw de ondersoort *Lycaena dispar dispar*. Nadat de soort officieel was uitgestorven, introduceerde men de vlinder opnieuw. Zij hield het 20 jaar vol om in 1947 opnieuw te verdwijnen. Het verschijnsel ondersoort blijft overigens niet beperkt tot de grote vuurvlinder. In het moezeldal in Duitsland, tussen Koblenz en Trier, vliegt op warme zuidhellingen de ondersoort *Parnassus appollo vinningensis*, de endemische variant van de mediterrane Apollovlinder (*Parnassius appollo*).

De ongerepte delta veranderde. Moerasland werd grotendeels in cultuur gebracht en het leefgebied van de grote vuurvlinder reduceerde in de loop der eeuwen tot de laagveengebieden van NW-Overijssel en ZW-Friesland. De achteruitgang van het leefgebied heeft nadelige gevolgen gehad voor de verspreiding van de grote vuurvlinder in Friesland en Overijssel. Dit wordt goed duidelijk als we kijken naar de gebieden waar de vlinder inmiddels is verdwenen. Tot 1971 vloog de soort nog in de Lindevallei en tot 1973 in het Nannewijd. Daarnaast werd de grote vuurvlinder in de jaren 1972 tot 1976 waargenomen in de Makkummerwaard, in de Deelen tot 1985, in het Oosterschar tot 1992 en in de Bancopolder zelfs tot 1997. Ondanks de wettelijke beschermde status en alle maatregelen van natuurbeheerders is de vlinder de laatste 20 jaar op minstens vier plekken verdwenen

De grote vuurvlinder is een soort van laagveenmoerassen. Daar zoekt het bij voorkeur de plekken met voldoende voedselplanten - kattenstaart (*Lythrum salicaria*) en koninginnenkruid (*Eupatorium cannabinum*) - en de waardplant

waterzuring (*Rumex hydrolapathum*). Op veel plaatsen in laagveengebieden zijn deze planten algemeen. Op grond daarvan zou de vuurvlieder ook vrij veel moeten kunnen voorkomen. In de praktijk blijkt de vlinder een sterke voorkeur te hebben voor voedselarme en natte veenmosrietlanden, rietruigtes en verlandingsvegetaties, vooral daar waar zich een mozaïekpatroon van verschillende vegetaties heeft gevormd. Enig struweel of kleine bosjes vormen voor de vlinder geen belemmering.

Kijken we nog gedetailleerder, dan speelt de mate van verzuring ook een belangrijke rol. In oude veenmosrietlanden waar de successie al flink is gevorderd, neemt het aandeel voedselplanten vaak sterk af, ten gunste van haarmos, veenmossen en varens. Ook voor de waterzuring zijn deze omstandigheden ongunstiger. Deze ontwikkeling is een natuurlijk gegeven. Door ophoping van plantaardig materiaal neemt het organisch gehalte en de dikte van de strooisellaag toe en verzuurt de bodem door de grotere invloed van (zuurder) regenwater. Hierdoor is de vlinder aangewezen op de randzones en jonge verlandingen.

Grote
vuurvlieder ♀
Foto: Gerrit
Padding

Een van de maatregelen om verlanding te stimuleren is het afplaggen van oud (veenmos)rietland en het graven van nieuwe petgaten. Door deze verjongingskuur doet de successie een flinke stap terug en krijgt het verlandingsproces een nieuwe impuls. Het aandeel kruiden neemt weer toe en er ontslaat een meer open structuur in het rietland. Deze maatregel is met wisselend succes toegepast in de Rottige Meente. De afgelopen 15 jaar is op verschillende plaatsen nabij de Pieter Stuyvesantweg landbouwgrond omgezet in nieuwe petgaten. Al snel na aanleg bleek echter dat de bodem nog vrij veel voedingsstoffen bevat, waardoor de gewenste verlandingsvegetaties maar moeizaam op gang komt.

Ook rondom de oudere petgaten blijft de verlanding achter bij de verwachtingen. Waar onder normale omstandigheden een petgat in 50 tot 70 jaar dichtgroeit, blijft deze tegenwoordig steken in open water met een ijle oevervegetatie van riet, pluimzegge, een enkele krabbescheer en een mix van grote en kleine lisdodde.

Waarschijnlijk speelt hier ook de erfenis van de slechte water- en bodemkwaliteit uit het verleden een rol. De bagger is op verschillende plaatsen teveel verzadigd met voedingsstoffen.

Er zijn echter ook positieve ontwikkelingen. In de Weerribben is met succes oud rietland afgeplagd, waardoor waterzuring en verschillende voedselplanten weer flink zijn toegenomen. De vlinderpopulatie kreeg op verschillende plaatsen een nieuwe impuls. Ook de warmere zomers van de afgelopen jaren hebben de grote vuurvlinder goed gedaan. De jaren 2003, 2006 en 2007 waren topjaren met een recordaantal eitjes, rupsen en vlinders. In 2006 maakte de vlinder voor het eerst – voor zover bekend - de oversteek van de Rottige Meente naar de Brandemeer, op een plek waar het jaar daarvoor een bossage was gerooid.

Het beheer speelt een belangrijke factor bij het in standhouden van het leefgebied van de grote vuurvlinder. Eind juni en begin juli begint de voortplantingstijd van de grote vuurvlinder en legt het vrouwtje tussen de 2 en 15 eitjes op de onderzijde van de bladeren van de waterzuring. In de Rottige Meente richt het zomermaaien zich speciaal op de grote vuurvlinder door de veenmosrietlanden en trilvenen in augustus en begin september te maaien. Ook blijven de bloemrijke randzones met waterzuring, kattenstaart en koninginnenkruid gespaard bij het maaien, waardoor het voortplantingsgebied en nektarplanten intact blijft.

Ook in de productieve rietlanden, waar 's-winters riet wordt gesneden, houdt Staatsbosbeheer rekening met de grote vuurvlinder. De rupsen van de vlinder overwinteren in de bovenste strooisellaag in het rietland. Op deze plekken blijft in overleg met de rietsnijder de randen staan. Ook zijn er op de 'hot spots' speciale maaihoogtes ingesteld. De maaiapparatuur wordt op ongeveer 10cm hoogte boven het maaiveld afgesteld, zodat de overwinteringsplekken van de rups gespaard blijven.

Naarmate de successie vordert, neemt ook het aandeel bomen en struiken toe. In relatief jonge rietlanden is dit vooral els en wilg, op andere plekken met ouder rietland vooral berk en soms eik. Ten noorden van de Pieter Stuyvesantweg streeft Staatsbosbeheer op diverse plaatsen naar een ongestoorde successie. Dat levert mooie en ook interessante broekbos- en moerasbosvegetaties op. Vanwege de zeldzaamheid van deze vegetaties, laat Staatsbosbeheer deze ongemoeid. Op andere plaatsen, met name langs de randen van rietvelden en op de ribben, vormt verbossing vaak wel een probleem. Het belemmert de groei van kruiden en verlandingsvegetaties, waardoor het biotoop van de grote vuurvlinder afneemt.

De afgelopen jaren zijn in de Rottige Meente verschillende projecten geweest om verbossing een halt toe te roepen. Zo is in 2005 vier hectare oud rietland afgeplagd en twee hectare boomopslag verwijderd. Dit deel heeft nu weer een open karakter met een afwisseling van sloten, ribben, rietland en petgaten. De maatregel had direct een positief effect op de grote vuurvlinder. In 2006 werden op vier nieuwe plekken in dit gebied eitjes en rupsen gevonden. Omdat het rietland nu weer in het wintermaai-beheer is opgenomen, blijft verbossing achterwege en vindt de grote vuurvlinder een geschikt biotoop.

Verder is langs de Scheene is in 2007 een herstelproject voor de grote vuurvlinder afgerond. Op 2 hectare is zijn bomen en struiken verwijderd, rietland afgeplagd en zijn dichtgegroeide greppels weer open gemaakt. Basenrijk water vanuit de Scheene kan nu weer dieper het rietland binnendringen. Op de kale slootranden verscheen ook weer spontaan waterzuring. Ook deze maatregel had een gunstig effect op de grote vuurvlinder. Door regelmatige telling in de zomermaanden volgt Staatsbosbeheer de ontwikkeling van deze soort. In de Rottige Meente liggen in totaal 12 vaste plots, variërend van 100 tot 1500 m². Daarnaast wordt er steekproefsgewijs door het hele reservaat gekeken naar vlinders, eitjes en rupsen op de waterzuring. Deze zoektocht is vaak een speciale gebeurtenis. De grote vuurvlinder vliegt vooral op warme dagen en de temperatuur kan in een rietland bij beschutte omstandigheden oplopen tot wel 35 graden. Een veldbezoek kan dan ook een behoorlijke hoeveelheid inspanning en zweetdruppels vergen. Tel daarbij op de vele dazen en muggen in het rietland en het wordt duidelijk dat een inventarisatie geen sinecure is.

De telling is pas echt compleet als er ook een vlinder gespot kan worden. De vlinder is een snelle vlieger, die ook behoorlijke afstanden af kan leggen. In de vlucht is het dier vaak goed te herkennen, door zijn opvallend rode kleur van de bovenzvleugels. De onderzijde is blauw/grijs van kleur. Beide kleuren zijn tijdens het vliegen goed te zien, waardoor de vlucht wel iets wegheeft van een knipperlicht.

Het aantal waargenomen vlinders varieert van enkele honderden in de Weerribben en enkele tientallen in de Rottige Meente. De populatie in de Rottige Meente is redelijk stabiel. De afgelopen jaren ligt het aantal eitjes in de plots gemiddeld rond de 150, met duidelijke pieken in warme jaren. Het aantal rupsen in de plots varieert per jaar, tussen 6 in slechte jaren ruim 300 in jaren met gunstige omstandigheden, zoals warme zomers. Dit laatste zegt natuurlijk niet alles over de verspreiding van de soort. Wel is duidelijk dat de grote vuurvlinder terecht op de Rode Lijst van dagvlinders staat en een sterk bedreigde status heeft. Er valt de komende jaren nog veel te doen om de vlinder voor de toekomst veilig te stellen.

Grote vuurvlinder ♂, Bancopolder 1984 foto: Siep Sinnema